

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО ІНСТИТУТУ

Проаналізовано науково-видавничу та культурно-освітню діяльність Українського воєнно-історичного інституту, створеного 1925 р. у Каліші (Польща), а після Другої світової війни відновленого військово-політичною еміграцією у Канаді. Особливу увагу приділено внеску комбатантських організацій Канади у розвиток військово-історичної науки в еміграції.

Ключові слова: Канада, український комбатантський рух, військово-історична наука.

Актуальність проблеми. У період після Другої світової війни українська військова еміграція активно залучилася до розвитку вітчизняної культури і науки, зокрема військово-історичної. Реалізації цих завдань сприяла наявність в її середовищі високоосвічених військовиків збройних сил УНР, Української держави, ЗУНР, а також журналістів і митців, які утворили в Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Франції, Канаді й США низку фахових і творчих об'єднань, наукових, вишкільних і видавничих центрів. Вивчення зарубіжної україністики є актуальною проблемою, оскільки досить довгий час в історичній літературі вона не знаходила належного висвітлення.

Історіографія цієї проблеми представлена працями еміграційних та українських дослідників О. Войценка [5–8], С. Качора [16], З. Кісіля [20], О. Фуртеса [37] та ін. Проте детальнішої реконструкції вимагає історія Українського воєнно-історичного інституту (далі – УВІ, Інститут). Тому метою пропонованої статті є аналіз процесу відновлення науково-видавничої й культурно-просвітньої діяльності Інституту, на основі залучення широкого кола раніше невідомих історичних джерел.

Виклад основного матеріалу. Передумови утворення потужної наукової інституції постали ще у міжвоєнний період. У 1926 р. за ініціативою Павла Скоропадського в Берліні було засновано

Лук'яненко Світлана Василівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Лук'яненко С. В., 2018

Український науковий інститут (УНІ). Цей заклад став потужним центром військово-історичної науки передусім тому, що в його стінах працювали відомі військові та громадські діячі В. Залозецький, В. Липинський, М. Антонович, Б. Крупницький, З. Кузеля, І. Мірчук, О. Скоропис-Йолтуховський, Д. Оляничин та ін. [37, с. 129].

Група ветеранів Легіону українських січових стрільців утворила в Ліберцях (Чехословаччина) під керівництвом отамана О. Лесняка власну історичну секцію для збору матеріалів і написання історії Легіону у 1914 – 1918 рр., яка у 1922 р. зібрала 49 історій окремих частин і підрозділів. У листопаді 1920 р. у Ліберцях було започатковано видання військово-історичного журналу “Український Скиталець” [38, с.14].

5 серпня 1920 р. військовий міністр армії УНР полковник В. Сальський затвердив “Статут Українського воєнно-історичного товариства” (далі – УВІТ), який підготували генерали С. Дельвіг, С. Дядюша, В. Сінклер, М. Юнаків спільно з начальником Воєнно-історичного відділу Генерального штабу М. Обідним. Він визначав головне завдання: “досліджувати рідну історію і особливо її галузь – військову історію”, а також форми і методи діяльності Товариства. Згідно зі статутом, паралельно зі збором матеріалу і вивченням історії визвольних змагань новітньої доби Товариство мало досліджувати історію боротьби українців за свободу і незалежність. Однак через війну його фундаторам не вдалося згідно зі Статутом зібрати установчі збори та обрати управу УВІТ. Цю статутну вимогу вони здійснили в січні 1925 р. у місті Каліші (Польща) [20, с. 103].

Товариство об’єднало високоосвічених військовиків, багато з яких мали досвід військово-історичної роботи, Серед них генерали С. Дельвіг, С. Дядюша, А. Вовк, П. Єрошевич, В. Змієнко, В. Куш, В. Сигарів, О. Удовиченко, В. Петрів, М. Капустянський, М. Омелянович-Павленко, М. Юнаків, полковники В. Сальський, Г. Порохівський, М. Садовський, В. Євтимович та ін.

Більшість членів Товариства регулярно публікувала матеріали воєнно-історичного характеру у виданнях: “Залізний стрілець”, “Запорожська думка”, “Наша Зоря”, “Нове життя”, “Український сурмач”. З’явилися перші збірники воєнно-історичних матеріалів, зокрема: “До зброї” (1921), “На руїнах” (1922), “Спогади” (Ч. 1, 1921), “Наші лицарі і мученики” (1921), праця полковника

Г. Чижевського “Коротка історія 3-ї Залізної дивізії” (1922) та найпомітніша книжка того часу – “Похід Українських армій на Київ – Одесу в 1919 р.” (1921) генерала М. Капустянського. Власне за участю членів товариства до 1939 р. виходив воєнно-літературний журнал “Табір”, редактором якого був генерал В. Куш) [525, с. 11]. Визначальною віхою в історії УВІТ стало видання, починаючи з 1929 р., збірника воєнно-історичних матеріалів “За державність”. Відповідальним редактором збірника був М. Садовський, а художником П. Холодний [19, с.14, 18].

Окрім своєї видавничої діяльності, УВІТ вело жваву науково-організаційну працю. Воно зініціювало цілу низку досліджень з історії українських визвольних змагань 1917–1920 рр., збирало архівні матеріали і пам’ятки визвольної війни початку ХХ ст. [47, с. 84].

Товариство також видало серію листівок про українських старшин, пропам’ятні відзнаки й марки та різні книжки про бойові акції визвольної боротьби, збирано до Другої світової війни 30 великих скринь матеріалів з визвольних змагань. М. Садовський намагався всі ці матеріали вивезти з Варшави на захід, але все, за винятком двох стягів, – дорошенківського пішого полку та полку кінних запорожців – щезло біля Лодзі [16, с.179].

На відміну від української спільноти в Польщі, Чехословаччині та Німеччині, у Канаді в міжвоєнні роки не вдалося створити центр військово-історичної науки [37, с. 17]; [38, с. 130]. Разом з тим один із визначних провідників націоналістичного табору генерал-полковник М. Капустянський, перебуваючи в Канаді, видав у Саскатуні монографію “Українська Збройна сила й українська національна революція”, у якій, зважаючи на роль заокеанської еміграції та її завдання, писав: “Ідея визвольної боротьби і творення незалежної Соборної України є близькою і дорогою для переважаючої більшості наших людей без різниці політичних, релігійних, культурних угруповань... На американському континенті українці мусять створити широке запілля для визвольного фронту. Вони повинні підперти його в напрямках: політичному, моральному і технічно-матеріальному” [15, с. 48].

Наприкінці 1930-х рр. українські емігранти в Канаді отримали можливість пердплачувати воєнно-історичні журнали “За збройну Україну” та “Війна і техніка”, які виходили під редагуванням М. Капустянського [21, с. 71].

У роки Другої світової війни діяльність українських центрів воєнно-історичної науки в Європі майже завмерла. Та відразу після її закінчення УВІТ розпочав безкоштовно розсилати видані ним книги по таборах інтернованих.

4 квітня 1948 р. у таборі переміщених осіб у м. Майнц-Кастель (Німеччина) група українських дослідників воєнної історії, до якої входили генерал М. Садовський, полковник М. Стечишин, майори З. Івасишин, Я. Дзябенко, М. Битинський, підпоручник А. Зубенко, поручник М. Марушак прийняли рішення про створення Українського воєнно-історичного інституту як продовження справи УВІТ. Інститут ставив перед собою завдання “видання збірника “С. Петлюра”, організації рухомих виставок експонатів музею, підготовки 10 частини збірника “За державність”, а також увіковічення пам’яті про збройну визвольну боротьбу за державність України, шляхом збирання і збереження на чужині військових пам’яток, для передачі їх звільненій від іноземної влади Батьківщині – самостійній суверенній Українській державі” [39, арк. 1, 2].

Засновники УВІ обрали довічним керівником Інституту М. Садовського – відомого і заслуженого військового та громадського діяча, який після поразки визвольних змагань початку ХХ ст. присвятив багато часу й праці для збереження джерел з історії про визвольну боротьбу. Також вони підписали так званий “Заповіт”, за яким все майно Інституту мало бути передано на Батьківщину після проголошення незалежності України [16, с. 179].

Поряд з видавничою діяльністю Інститут розпочав створення військового музею. У таборах українських біженців з цією метою розпочали збирати пам’ятки з історії визвольних змагань початку ХХ ст. М. Садовський особисто відвідував різні табори скитальників з доповідями та виставками цих матеріалів. Таких виставок у Німеччині було влаштовано двадцять [40, арк. 87, 93]; [16, с. 177].

У червні 1950 р. на запрошення української громади Канади Інститут разом з частиною свого музею переїздить до Країни кленового листа. Сам М. Садовський пише, що діяльність Інституту відновлено в Канаді 23 липня 1950 р. у Торонто. До Канади також виїхав ще один із засновників УВІ М. Битинський, який також оселився у Торонто [41, арк. 26].

Відповідно до статуту Інституту його головним керівним органом була президія. В перші роки перебування у Канаді до її

складу входили директор інституту М. Садовський, заступник голови і секретар, колишній ветеран Збройних сил УНР, полковник, відомий вчений-геральдист М. Битинський, майор М. Липовецький, адміністратор В. Завадська та скарбник поручник І. Бігун. Однак у 1962 р. М. Битинський вийшов зі складу президії через розбіжності у поглядах на діяльність Інституту з його керівником М. Садовським. Згодом президію залишив М. Липовецький. Натомість на їх місце увійшли сотник Д. Суходольський та Б. Оранський [40, арк. 93 зв.].

Одним з найбільших досягнень М. Битинського під час його перебування в Канаді було проектування і реалізація Воєнного Хреста УНР. Розроблений проект нагороди складався зі знака ордена, мініатюри та грамоти і був затверджений відповідним наказом Міністерства військових справ [42, арк. 5].

Закон про цей орден був прийнятий Президією УНРади і відповідним наказом міністерства військових справ за підписом міністра генерала А. Вовка 8 березня 1958 р. Практичне нагородження Воєнним хрестом розпочалося 1962 р. Треба додати, що у 1961 р. М. Битинський очолив Крайову раду Воєнного Хреста і працював на цій посаді п'ять років. У 50–60-х роках ХХ ст. за його проектами, а також і в авторському виконанні, створено прапори для українських організацій США і Канади, кількох пластових куренів, серед них куреня ім. С. Петлюри [27, с. 246].

При УВІ діяли – музей українського війська й флоту УНР, бібліотека, архів. 20 травня 1950 р. в Українському народному домі в Торонто відбулися перші лекції УВІ на історико-військові теми. Зокрема, генерал М. Садовський прочитав лекцію “Чорне море – українське море” [5, с. 136].

М. Садовський звернувся із закликом до учасників українських визвольних змагань початку ХХ ст. надсилати в музей речові та архівні пам'ятки, фотографії, військові реліквії для поповнення його фондів. Це звернення отримало підтримку серед комбатантів. До музею почали надходити численні цінні матеріали. Станція Союзу колишніх українських ветеранів (далі – СБУВ) в Торонто на загальних зборах у лютому 1961 р. обрала спеціальний комітет для організації співпраці з музеєм. Цей комітет поставив собі за завдання надавати музею всебічну допомогу, в першу чергу шляхом проведення на території Канади і США збору коштів на купівлю музейного приміщення [3, с. 15].

Працівники Інституту і самі проводили активну роботу з пошуку експонатів й архівних матеріалів серед ветеранів, які опинилися на Північноамериканському континенті. Акція збору особистих документів українських старшин і вояків різних українських військових формацій мала успіх, і тому в архіві УВІ можна знайти численні військові документи окремих осіб. Крім того, Інститут збирав від старшин і вояків спогади про свою участь у визвольних змаганнях, а також дописи про учасників визвольної боротьби, які з'являлися в українській діаспорній пресі.

Проте найбільшого розголосу Інститут здобув собі виставками музейних експонатів у Канаді й Америці. Всього було влаштовано 23 виставки. Велике зацікавлення громадськості викликала виставка 1965 р. у Торонто. Її організаторами були М. Садовський, О. Голош та М. Битинський. Останній оформив, зокрема, афішу та інформаційний листок. У тексті цього листка наголошувалося, що для глядачів відкрито “єдину у світі збірку оригінальних воєнних пам'яток, що являються неоцінним всенациональним скарбом українського народу, які будуть перевезені до столиці вільної України – Києва” [16, с. 179]; [27, с. 249].

УВІ також відновив свою видавничу діяльність. Інститут випустив серію військових листівок “Фрагменти з визвольної боротьби” переважно за проектом М. Битинського, ювілейні поштові марки, кілька невеликих книжок: М. Садовського “Микола Ковальський” (1954 р.), Б. Артюшенко “Генерал Борис Поджіо” (1955 р.), “Оборона Замостя. 1920 – 1955” (1956 р.), Г. Рогозного “Листопадовий рейд” (1956 р.) [43, арк. 8]; [35, с. 26].

Завдяки старанням працівників Інституту було відновлено видання збірника “За Державність”. Побачив світ (замість втраченого у Львові 1939 р.) десятий збірник “За державність” (1964 р.), а згодом одинадцятий номер (1966 р.). Публікації післявоєнних збірників “За державність” відзначалися фаховим науковим і літературним рівнем, виваженими висновками.

За своїм змістом усі матеріали, опубліковані в збірниках, можна поділити на два масиви. До першого належать історико-мемуарні праці, в яких автори відтворювали події з позицій свого особистого досвіду. До другого – дослідження, написані на основі наявних джерел, де військові автори не просто фіксували події недавнього минулого, а й осмислювали феномен української революції і боротьби за державність, намагалися пояснити хід

подій, причини поразки. Це дає можливість пізнати історію зсередини, що є однією з умов об'єктивного історичного дослідження.

Створивши потужний доробок історико-мемуарної літератури, автори – здебільшого генерали і старшини армії УНР – започаткували досить живучу традицію подавати історичні події почасти тенденційно, в більшості позитивно оцінюючи процеси військового будівництва, бойової діяльності українського війська, оминаючи недоліки й грубі прорахунки як вищих структур, так і своєї особистості. Не можна не погодитися з тим, що праці безпосередніх учасників визвольної боротьби мають непересічну цінність.

Прикладом масштабного осмислення процесів збройної боротьби за незалежність України, об'єктивного і детального аналізу подій були праці полковника В. Кедровського “В боротьбі за державність” [17], генерал-хорунжого О. Грекова “Весна 1918 року в Україні” [10], полковника Ю. Ківерчука “Від Автономії до Суверенності” [18].

Глибоким змістом і критичним аналізом бойової діяльності відзначена праця генерал-поручника М. Крата “1920 рік” [25]. Колишній член Українського генерального штабу, начальник штабу 1-ї УД УНА відтворив бойові дії українського війська під час українсько-польського союзу та війни з більшовицькою Росією у 1920 р.

В історико-мемуарній праці хорунжого УСС С. Волинця “Українські Січові Стрільці” розкриті основні етапи бойового шляху цієї військової формації [9]. Окремі сторінки історії УСС показані в статті “Як ми воювали за Австрію і як за Україну”, яку підготував хорунжий С. Бігун [1].

Не лише для колишніх вояків армії УНР, а й для пройдешніх поколінь цінними були праці з історії дивізій, бойових груп, окремих частин, які також суттєво доповнювали джерельну базу для дослідників героїчної доби українського народу. Редакція збірників надавала багато місця для таких публікацій. До праць такої проблематики слід віднести повідомлення підполковника Г. Маслівця “Гордієнківський кінний полк” [29], майора С. Левченка “Переможний бій Окремої кінної дивізії під містом Снитків 10 листопада 1920 року” [28], підполковника В. Задояного “Московська навала (Матеріал до історії Тарашанського повітового коша)” [14], підполковника І. Цапка “Кінний бій під Сидоровим” [46], інженера, сотника П. Дубрівного “Сірожупанники (Перша українська стрілецько-козацька дивізія)” [11].

Чимало пізнавальних сюжетів з означеної проблеми містили численні спогади вояків. Зокрема, сотника І. Криловецького “Мої спогади з часів визвольної боротьби” [26], майора О. Козловського “Кармелюківці (Фрагмент спогадів)” [22], сотника І. Косця “Фрагмент спогадів з часів визвольної боротьби” [24], Я. Христича “Як я Збруч-річку переходив” [45].

На сторінках збірника, окрім матеріалів про українські революцію початку ХХ ст., друкувалися статті про Карпатську Січ. Серед них доктора С. Росохи “Карпатська Січ (3 нагоди 25-річчя)” [33], полковника армії УНР С. Єфремівца “Бої 14 – 15 березня на Карпатській Україні” [12].

Кілька праць присвячено військовим операціям у боротьбі за окремі міста. Серед них полковника І. Комнена “Звільнення Кам’янця-Подільського від більшовиків у 1918 році” [23], інженера М. Фещенка-Чопівського “Мотовилівка в 1919 році” [44].

Привертають увагу публікації про відомих діячів українського визвольного руху. Серед них генерал-поручника армії УНР О. Вишнівського “Притомність духу (Пам’яті Президента УНР А. Левицького)” [2].

У 1962 р. з нагоди відзначення 45-ї річниці утворення армії УНР М. Битинський підготував і видав під егідою УВІ збірку поезій “Сенотаф” (Пам’ятник полеглим), присвячену українським воїнам, що загинули в боротьбі за незалежність Батьківщини. Книга складалася з двох частин: першої – “Богатирського епосу” і другої, складеної з поезій різних авторів, серед них Є. Маланюк, О. Стефанович, О. Олесь [34, с. 61]; [27, с. 247].

Рішенням VI Конгресу Комітету українців Канади (далі – КУК) у 1959 р. утворено наукову раду, до якої поряд з Науковим товариством Шевченка (далі – НТШ) та Українською вільною академією наук (далі – УВАН) увійшли Інститут дослідів Волині (далі – ІДВ), Осередок культури і освіти у Вінніпезі та УВІ. Також УВІ з 1962 р. мав свого представника в науковій раді Канади – майора

О. Навроцького, який у міжвоєнні роки працював редактором українського видавництва “Червона калина” [40, арк. 109]; [6, с. 384].

УВІ налагодив тісну співпрацю з українськими комбатантськими організаціями, в першу чергу із СБУВ. При Генеральній управі СБУВ в 1936 – 1952 рр. діяла окрема реферантура, що опікувалася проблемами військово-історичної роботи [3, с. 15].

З метою надання роботи Інституту більшої значущості СБУВ у 1952 р. обирає М. Садовського керівником Генеральної управи, яку він очолював до 1955 р. [16, с. 179].

СБУВ особливо цікавився долею музею Інституту та всіляко підтримував його. Проте на початку 1960-х рр. серед деяких його керівників виникла полеміка щодо власності музею та, відповідно, приміщення експозиції та фондів. Суть справи полягала в тому, що майно УВІ зберігалось в приватному будинку М. Садовського. Було висловлено думку, що музейна збірка не може бути приватною власністю однієї особи, тобто М. Садовського, а треба юридично оформити й зареєструвати музей. Попри пояснення різних осіб із УВІ, що власником збірок музею є Інститут, а не його керівник, IV з'їзд СБУВ доручив своїй генеральній управі створити комісію для залагодження цієї справи. З'явилися навіть пропозиції, щоб Садовський передав музейну збірку відповідній комісії СБУВ. У дискусії також було висловлено припущення, що майно музею в дійсності є майном УНР. У зв'язку з цим у конфлікт було втягнуто керманича військового міністерства Виконавчого органу УНРади генерала-полковника А. Вовка [40, арк. 65, 66]; [3, с. 16].

Справа з визначенням статусу військового музею вирішилася лише після смерті у грудні 1967 р. М. Садовського. Однак конфлікт між М. Садовським і СБУВ до певної міри вплинув на те, що основоположники Інституту, які ще залишалися живими, за допомогою адвокатів оформили й підписали в липні 1962 р. юридичний документ, в якому англійською мовою підтверджувалася домовленість, викладена в “Заповіті” 1948 р., з тією лише різницею, що вони передали майно Інституту М. Садовському для зберігання з правом передачі його відповідним, визначеним у заповіті, особам. Вимога передачі всього майна в слушний час в Україну залишилася [16, с.179].

У січні 1968 р. УВІ та музей очолив один із основоположників організації, колишній учасник визвольних змагань, член СБУВ полковник М. Битинський. Йому довелося забрати майно УВІ з приватного помешкання М. Садовського й перемістити до будинку Української православної громади при кафедральному соборі св. Володимира в Торонто [40, арк. 109]; [7, с. 406]; [30, с. 56].

З листування й нотаток М. Битинського видно, що збірка УВІ була в жалюгідному стані. Він намагався поволі упорядкувати її.

Однак, упевнившись, що на перешкоді цього стоїть вік (його й засновників), М. Битинський потурбувався про майбутню долю збірки. У листуванні з іншими засновниками він радився, кому передати її на зберігання до часу відновлення незалежності України, вважаючи найкращою розв'язкою справи передачу якійсь громадській установі з перспективами існування в майбутньому. Обдумувалося питання передачі збірки до УВАН у США, Музею у Бавнд Бруку біля Нью-Йорку та Державного Центру УНР. Остаточо, після листування з О. Навроцьким, М. Битинський вирішив передати збірку УВП до УВАН у Канаді [40, арк. 109]; [36, с. 54].

Договір між УВП, М. Битинським і УВАН у Канаді підписано 1 жовтня 1969 р. Цей документ зобов'язав УВАН зберегти майно УВП до часу відновлення незалежності України та в слушний момент передати його в Київ. Сам акт передачі здійснено 1 листопада 1969 р. у Торонто. В цьому документі М. Битинський стверджував, що він припиняє діяльність УВП і все його майно передає УВАН на тих самих домовленостях, що було визначено в “Заповіті” основоположників 1948 р. [48, р. 147].

Майно Інституту було перевезено до Вінніпега, де 22 січня 1970 р., у річницю проголошення Акта злуки українських земель в одну державу, відбулося відкриття музею Інституту за участю манітобського міністра в справах культури Ф. Петурсона. Церемонію відкриття проводили голова УВАН М. Мандрика, голова місцевої організації КУК С. Семчишин. У ній брали участь члени місцевих комбатантських організацій [4, с. 14]; [13, с. 268]. Для здійснення керівництва музею Президія УВАН створила окрему музейну комісію з представників українських ветеранських організацій [31, с. 64].

Спочатку уся збірка дістала нову назву – Український воєнно-історичний Музей ім. генерала М. Садовського, але згодом назву було змінено на Військово-історичний музей і архів УВАН у Канаді. УВАН створив Музейну комісію під керівництвом О. Навроцького. Вона звернулася із закликами в пресі про грошові пожертви на потреби музею, а також до учасників визвольних змагань з проханням передавати установі пам'ятки й архівні документи тих часів [16, с. 183].

22 червня 1981 р. в Торонто відбулася нарада представників Української стрілецької громади, Об'єднання вояків 1-ї УД УНА

та Об'єднання бувших вояків УПА в справі розбудови військово-історичного музею і Архіву УВАН. Вирішено посилити матеріальну допомогу музею, до речі єдиного такого роду в середовищі української діаспори [32, с. 92].

До музею переслали свої архіви Д. Герчанівський (сотник корпусу УСС), Товариство бувших вояків Армії УНР в Бельгії та інші комбатантські організації. Пізніше музей одержав від А. Кушинського архів Українського вільного козацтва, архіви Д. Микитюка та інших відомих військових та громадських діячів. У 1970 р. тогочасний голова Союзу українських канадських вояків І. Юзик передав до музею й архіву УВАН цінні матеріали до історії Союзу українських канадських вояків (за морем) у роки Другої світової війни та її центрального клубу в Лондоні [8].

Серед унікальних експонатів музею є прапор Запорізького кінного полку з надписом “На смерть за Україну”, прапор першого полку січового гетьмана П. Дорошенка 1918 р., прапори першого Подільського полку, 6-ї Січової стрілецької дивізії, прапор Українського чорноморського військового флоту, прапор відділу УПА. Також музею передали 10 прапорів українських комбатантських організацій. До цінних реліквій також належать друкарська машинка С. Петлюри, військові нагороди армії УНР, карти і схеми бойових походів і операцій, велика галерея портретів генералів армії УНР, таблиці уніформ і відзнак військових частин УГА, УСС тощо [40, арк. 88].

У музеї зберігаються численні біографічні матеріалів старшин і вояків різних військових формувань. Використовуючи доступ до державних грантів на початку 1970-х рр., УВАН закаталогізувала музейні експонати згідно з тодішньою практикою канадських музеїв. Цю працю виконав В. Левицький, військовий старшина. Упорядкування архівних документів УВН та доповнень, що надійшли після передачі до УВАН, здійснено впродовж 2001–2002 рр. [16, с. 185].

Відновилося проведення виставок музейних експонатів. 23 січня 1972 р. відбулася виставка воєнно-історичних матеріалів у музеї ім. М. Садовського в будівлі УВАН у Вінніпезі. У центрі експозиції було розміщено 50 портретів будівничих української держави [8, с. 136].

Отже, завдяки підтримці української громади Канади, в першу чергу комбатантських організацій, на початку 1950 р. було

створено УВП, який став продовжувачем справи УВІТ. Його очолив відомий громадський і воєнний діяч генерал М. Садовський. УВП став справжнім центром української військово-політичної думки еміграції другої половини ХХ ст. Тут діяли музей, бібліотека і архів. Інститут зібрав цінну колекцію архівних матеріалів і спогадів комбатантів. Важливе значення мала видавнича діяльність Інституту. Після смерті М. Садовського майно Інституту передано канадській УВАН, де на його базі створено Військово-історичний музей та архів.

1. Бігун С. Як ми воювали за Австрію і як за Україну / С. Бігун // За державність. – 36. 10. – С. 179–195.

2. *Вишнівський О.* Притомність духу (Пам'яті Президента УНР А. Левицького) / О. Вишнівський // За державність. – Вип. 11. – С. 238–243.

3. Вияснення в справі Військового музею в Торонті // Дороговказ. – 1964. – Ч. 1–2. – С.15–17.

4. *Войченко О.* Літопис українського життя в Канаді. Піонерська доба: 1891–1918 / О. Войченко. – Вінніпег, 1961. – Т. 1. – 295 с.

5. *Волинець С.* Українські Січові Стрільці / О. Волинець // За державність. – 36. 11. – С. 112–121.

6. *Греків О.* Весна 1918 року в Україні / О. Греків // За державність. – 36. 10. – С. 23–26.

7. *Дубрівний П.* Сірожупанники (Перша українська стрілецько-козацька дивізія) / П. Дубрівний // За державність. – 36. 10. – С. 162–172.

8. *Єфремів С.* Бої 14–15 березня на Карпатській Україні / С. Єфремів // За державність. – 36. 11. – С. 122–164.

9. За честь, за славу, за народ! Збірник на Золотий Ювілей Стрілецької Громади в Канаді 1928–1978 / [ред. З. Книш]. – Торонто, 1978. – 639 с.

10. *Задояний О.* Московська навала (Матеріал до історії Таращанського повітового коша / О. Задояний // За державність. – 36. 10. – С. 92–111.

11. *Капустянський М.* Українська збройна сила й Українська національна революція / М. Капустянський. – Саскатун, 1936. – 50 с.

12. *Качор С.* Архів Українського воєнно-історичного інституту / С. Качор // Пам'ятки. Археографічний щорічник. – 2007. – Т. 7. – С. 176–186.

13. *Кедровський В.* В боротьбі за державність / В. Кедровський // За державність. – 36. 10. – С. 9–22.

14. *Ківерчук Ю.* Від Автономії до Суверенності / Ю. Ківерчук // За державність. – 36. 10. – С. 27–37.

15. *Кісіль З. Р.* Створення та діяльність Українського воєнно-історичного товариства (1920–1939 рр.) / З. Р. Кісіль: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. – Львів, 2002. – 24 с

16. *Кісіль З. Р.* Українське воєнно-історичне товариство (1920–1939) / З. Р. Кісіль // Український історичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 100–112.

17. *Ковальчук М.* Генерал Микола Капустянський (1881–1969) / М. Ковальчук. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – 128 с.

18. *Козловський О.* Кармелюківці (Фрагмент спогадів) / О. Козловський // За державність. – Зб. 10. – С. 210–219.

19. *Комнен І.* Звільнення Кам'янець-Подільського від більшовиків у 1918 році / І. Комнен // За державність. – Зб. 11. – С. 55–71.

20. *Косець І.* Фрагмент спогадів з часів визвольної боротьби / І. Косець // За державність. – Зб. 10. – С. 196–199.

21. *Крат М.* 1920 рік (Про забуті дії українського війська) / М. Крат // За державність. – Зб. 10. – С. 79–90.

22. *Криловецький І.* Мої спогади з часів визвольної боротьби / І. Криловецький // За державність. – Зб. 10. – С. 220–230.

23. *Кучерук О.* Микола Битинський: геральдист, художник, поет / О. Кучерук // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Історичні науки. – 2007. – Вип. 9. – С. 237–251.

24. *Левченко С.* Переможний бій Окремої кінної дивізії під містом Снитків 10 листопада 1920 року / С. Левченко // За державність. – Зб. 10. – С. 155–160.

25. *Маслівець Г.* Гордієнківський кінний полк / Г. Маслівець // За державність. – Зб. 10. – С. 129–154.

26. *Марунчак М.* Біографічний довідник до історії українців Канади. – Вінніпег, 1986. – 735 с.

27. Музей ім. генерала М. Садовського // Вісті комбатанта. – 1970 – Ч. 5. – С. 64.

28. Радикали над розбудовою військово-історичного музею УВАН // Вісті комбатанта. – 1981. – Ч. 4. – С. 92.

29. *Рудик С. Я.* Переселення українських біженців та переміщених осіб до США після Другої світової війни: причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 00.07.02 "Всесвітня історія" / С. Я. Рудик. – К., 2003. – 20 с.

30. "Сенотаф" – видання Українського військово-історичного інституту у Торонто // Вісті комбатанта. – 1963 – Ч. 1. – С. 61.

31. *Стечишин В.* 4 книжки УВП / В. Стечишин // Вісті комбатанта. – 1958. – Ч. 11–12. – С. 26–27.

32. Український воєнно-історичний інститут // Вісті комбатанта. – 1968. – Ч. 1. – С. 54.

33. *Фуртес О.* Військова еміграція Української держави в боротьбі за державність / О. Фуртес // Схід. – 2011. – № 3. – С. 129–131.

34. *Фуртес О. О.* Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920–1939 рр.: автореф. дис. канд. іст. наук: 20.02.22 / О. О. Фуртес. – Л: Національний університет "Львівська політехніка", 2009. – 20 с.

35. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 5235 (Фонд Державного Центру УНР). Оп. 1. Спр. 2064 (Листування М. Садовського з Воєнно-історичним музеєм в Торонто. 1948–1965 рр.), 39 арк.

36. ЦДАВО України. – Ф. 5235 (Фонд Державного Центру УНР). Оп. 1. Спр. 1518 (Особисте листування голови ресурсу військових справ УНРади В.Філоновича з директором УВП М.Битинським. 1960–1969 рр.), 132 арк.

37. ЦДАВО України. – Ф. 5235 (Фонд Державного Центру УНР). Оп. 1. Спр. 1651 (Документи з основної діяльності і членів СУВ у США і СУКВ в Канаді. 1965–1966 рр.), 14 арк.

38. ЦДАВО України. – Ф. 5235 (Фонд Державного Центру УНР). Оп. 1. Спр. 2114 (Твори М. Битинського. 1911–1960 рр.), 157 арк.

39. ЦДАВО України. – Ф. 5235 (Фонд Державного Центру УНР). Оп. 1. Спр. 1562 (Листування представників українських еміграційних організацій та союзів з УВП в Канаді про підготовку до друку матеріалів з історії України. 1952–1960 рр.), 89 арк.

40. *Фещенко-Чопівський М.* Мотовилівка в 1919 році / М. Фещенко-Чопівський // За державність. – 36. 11. – С. 172–174.

41. *Христич Я.* Як я Збруч-річку переходив / Я. Христич // За державність. – 36. 11. – с. 228–236.

42. *Цапко І.* Кінний бій під Сидоровим / І. Цапко // За державність. – 36. 10. – С. 204 – 209.

43. *Шанковський Л.* Нарис української воєнної історіографії / Л. Шанковський // Український історик. – 1971. – № 3 – 4. – С. 73 – 89.

44. Rozumnyi J. UWAN in Canada: Fifty Years of Service // Yesterday, today, tomorrow : the Ukrainian community in Canada : proceedings / J. Rozumnyi – Winnipeg, 2004. – P. 117–150.

Надійшла до редколегії 19.12.2017 р.

Рецензент: *М.Р. Литвин*, доктор історичних наук, професор, Інститут українознавства НАНУ ім. І. Крип'якевича, м. Львів

Lykianchenko Svitlana
THE FOUNDATION AND ACTIVITIES OF UKRAINIAN MILITARY-HISTORICAL INSTITUTE

The article analyses preconditions of foundation and activities of Ukrainian Military-Historical Institute, founded in 1925 in Kalisz (Poland), and renewed after World War II by military-political emigration in Canada. It focuses on contribution of the Ukrainian combatant organizations in Canada to development of military-historical science in emigration during post war period.

Key words: Canada, Ukrainian combatant movement, military-historical science.